

TERRA LIBERA

ČASOPIS HLÁSÍCÍ SE K TRADICI LAISSEZ FAIRE

září 2004 / ročník 5

Globalizace jako kreativní destrukce

Tyler Cowen

Existují velmi rozporné pohledy na vliv globalizace na kulturu. Západ je vnímán jako multikulturní produkt. Západní kultura v různé míře získala své filosofické dědictví od Řeků, náboženství ze středního Východu a základní vědecké poznatky z Číny a islámského světa. Obyvatelstvo a jazyk mají svůj původ v Evropě.

Vezměme si kupříkladu obyčejnou knihu: papír pochází z Číny, abeceda od Fěničanů, čísla stránek používali již Arabové a hlavně Indové. Vynálezem knihtisku je Němec Guttenberg, tiskařství samo má však ještě hlubší kořeny, a to v Číně a Koreji. Nejstarší rukopisy starověku byly uchovány jen díky kulturnímu kontaktu s islámskou civilizací a v menší míře také irskými mnichy.

Období mezi rokem 1800 a první světovou válkou bylo svědkem nevídaného vzestupu globalizace. Bylo to období objevů: paraloď, železnice a automobil, toto všechno nahradilo cestování kočárem a pomalými loděmi. Mezinárodní obchod, investice a migrace rychle rostly. Devatenácté století bylo po všech stránkách jednou z nejkreativnějších a nejplodnějších epoch. Výměna kulturních myšlenek v celé Evropě a Americe nevedla k vytvoření homogenní kultury, nýbrž podporovala různorodost a kvalitu.

Oproti tomu se doba největšího kulturního úpadku v historii západní civilizace kryje s dobou deglobalizace. Tzv. doba temna, kterou můžeme zhruba datovat od pádu Římské říše roku 422 našeho letopočtu do raných let středověku kolem roku 1100, je obdobím masivního omezení meziregionálního obchodu a investic. Říše Římská vytvořila pravidelné spojení mezi vzdálenými kouty Evropy a Středomoří, síť silnic v Římě přesahovala co do počtu mil, současnou mezistátní síť v Americe. Po pádu říše však obchod ustal, města začala upadat a feudalismus začal zkvétat. Šlechta se uchýlila do těžce ozbrojených venkovských velkostatků. Během

(pokračování na straně 2)

Hayek demystifikovaný

Matúš Petřík

Keď sa pred šiestimi rokmi pri príležitosti stého výročia narodenia Friedricha Augusta von Hayeka konalo množstvo najrôznejších konferencií, seminárov a iných podujatí po celom svete, preukazovanie pocty tomuto ekonómovi a filozofovi bolo nesporne odôvodnené a zaslužené. Nositeľ Nobelovej ceny za ekonómiu a jeden z najvplyvnejších mysliteľov uplynulého storočia dlhé desaťročia predstavoval jeden z nemnohých hlasov vystupujúcich proti prevládajúcemu kolektivistickému a socialistickému duchu svojej doby. Hayekovho popularizujúceho diela „Cesta do otroctva“, ironicky venovaného socialistom všetkých strán a objasňujúceho zhubné následky ich ideológie, sa predali státisíce výtlačkov po celom svete. V čase vrcholiaceho vplyvu jeho súputníka Johna Maynarda Keynesa táto kniha pôsobila ako blesk z jasného neba. O tridsať rokov neskôr, v roku 1974, zasa udelenie Nobelovej ceny za ekonómiu Hayekovi znamenalo návrat rakúskej školy ekonómie, ktorej bol Hayek okrajovým predstaviteľom, opäť do povedomia akademickej obce a širšej verejnosti. To všetko sú fakty a nespochybniteľná Hayekova zásluha. Viac ako desať rokov po Hayekovej smrti (Hayek zomrel v roku 1992 a je pochovaný v rodnej Viedni) nastal však už aj u nás najvyšší čas Hayekovo dielo nielen velebiť, ale aj kriticky hodnotiť.

Pozornejšie štúdium Hayekovho diela totiž odhalí, že Hayek nebol žiadnym dôsledným zástancom *laissez faire* liberalizmu (v tomto prípade by dokonca postačovalo aj letmé čítanie jeho diela – Hayekovo meno však natoľko zdomácnelo v najrôznejších akademických a pseudointelektuálnych kruhoch, že v snahe dodať svojej argumentácii punc fundovanosti sa nielen na Slovensku na Hayeka povrchno odvolávajú ľudia, ktorí ho nikdy nečítali), jeho ekonomické úvahy boli zväčša nepôvodné a len zriedka originálne a jeho neskoršie všeobecnejšie spoločenskovedné analýzy plné zásadných omylov, vnútorných rozporov, nejasností a nedostatkov.

Hayekova nedôsledná obhajoba liberálnych princípov je však len veľmi miernym pomenovaním jeho názorov prezentovaných napríklad v spomínanej Ceste do otroctva. Ako totiž vôbec možno Hayeka nazývať liberálom, keď hneď v jej prvej kapitole odmieta logicko-deдукtivny charakter tejto filozofie odvodený zo základnej axiomy – princípu neagresie: „V základných princípoch liberalizmu nie je nič také, čo by z nich robilo nemenné krédo; neexistujú striktné pravidlá, stanovené raz navždy“, píše a o kúsok ďalej dodáva: „Pravdepodobne nič nepoškodilo vec liberalizmu v takej miere ako skostnatené zotrvávanie niektorých liberálov na určitých zhruba vymedzených empirických pravidlách, predovšetkým na princípe *laissez-faire*.“

Liberalizmus však nie je politická filozofia založená na „zhruba vymedzených empirických pravidlách“, ale doktrína založená na princípe osobnej slobody a vlastníckeho práva človeka k legitímne nadobudnutému majetku prostredníctvom prvotnej okupácie, výroby alebo slobodnej výmeny ekonomických statkov. Tieto pravidlá vyplývajú nie z empirických skúseností, ale z poznania prirodzenosti a podstaty človeka a jeho práv. V zmysle liberálnej filozofie všetky ostatné zákony a spoločenské pravidlá logicky a nespochybniteľne odvodené z týchto základných princípov predstavujú jediný etický a zároveň efektívny spôsob spoločenského usporiadania.

(pokračování na straně 4)

globalizace jako kreativní destrukce

(pokračování ze strany 1)

této doby došlo k velkému úpadku architektury, písemnictví, četby a vizuálního umění. Velkolepé stavby starověku začaly chátrat nebo byly vyrabovány. Bronzové sochy byly roztaveny kvůli zisku drahého kovu. Většina z významných písemností starověku byla zničena. Díky prozíravým mnichům, kteří vytvořili kopie, se naštěstí některé texty přece zachovaly.

Vznik středověké společnosti a období renesance bylo z velké části procesem globalizace, když Západ navázal kontakt s Čínou a islámským světem. V tomto období začal obchod znovu expandovat, začaly být více využívány vodní doprava a obchodní cesty, které po pádu Římské říše upadly v zapomnění, byly obnoveny.

Tyto úspěchy globalizace však nebyly spojeny s kulturní výměnou za rovných podmínek. Představa spravedlivých a rovných podmínek je pouhým mýtem. Například řecké městské státy si nebyly nikdy rovnocenné. Křesťanská a řecko-římská kultura se usadila pevně v Evropě vlastně úředním příkazem. Britská kultura dosáhla velkého významu v Americe. Přínosy kulturní výměny obvykle přicházejí spíše z dynamického prostředí velké nerovnováhy než z prostředí klidné a hladce fungujících trhů. Ani během těch nejúspěšnějších období nebyl prospěch z výměny mezi kulturami okamžitý. Nové má tendenci vytlačit staré, často zcela nečekaným a hrubým způsobem, a to i když nové čerpá ze starších tradic.

Celý dnešní svět a „domorodá“ umění vyrostly ve skutečnosti díky různorodosti a nerovným podmínkám. Na rozdíl od běžného názoru je většina kultur třetího světa směsicí nejružnějších vlivů, je syntetickým produktem globálních vlivů většinou pocházejících ze Západu. Žádný z běžných

výrazů používaných k popisu těchto kultur, ať to je „třetí svět“, „domorodá“, „původní“ či „nerozvinutá“, není vhodným označením, které by zachycovalo společnou podstatu tvůrčího umění.

Uvedu zde jeden příklad. Sochy kanadských Eskymáků nebyly známy světu až do první světové války. Bílý umělec James Houston představil sochařské práce Eskymáků světu roku 1948. (A i dřívější sochy čerpaly inspiraci z kulturního vlivu mořeplavců.) Od té doby Eskymáci vytvořili několik prvotřídních prací ve svém oboru. Prodej kamenosochařských prací na západních trzích, často za horentní sumy, umožnil Eskymákům udržovat řadu tradičních zvyků. Eskymáci se rovněž pustili do vytváření otisků a měli komerční i umělecký úspěch.

Kovový nůž se ukázal být velkým darem pro třetí svět, pro jejich sochařskou a řezbářskou tradici, např. při tvorbě totemů v severozápadním Pacifiku. Akrylové a olejové malby se rozšířily jen díky kontaktu se západní civilizací. Jihoafrické umění Ndebele používá korálky jako základní materiál k zdobení šatů. Tyto korále však nepocházejí z Afriky, ale byly v 19. století dovezeny z Čech. Zrcátka, korály, bavlněné oblečení a papír – všechno potřebné materiály pro „tradiční“ africké umění – pocházejí z Evropy. Ve dvacátém století nastal po celém světě rozkvět „lidového umění“ z třetího světa, který byl řízen západní poplávkou, materiály a technologií výroby. Pánové Cerny a Seriff psali o „celosvětové hromadě odpadků“, užívání vyřazených materiálů a technologií v lidovém umění po celém světě.

Většina světových stylů hudby nemá tak dávné kořeny, jak se všeobecně předpokládá. To se týká dokonce i tzv. tradič-

ních žánrů. 20. století přineslo vlny hudební inovace do většiny kultur, především do těch velkých, otevřených. Hudební centra třetího světa – Káhira, Lagos, Rio de Janeiro, předcastrovská Havana – jsou různorodá a kosmopolitní města, která byla přístupná novým nápadům a technologiím přicházejícím z okolního světa.

V literatuře podpořily tvořivost třetího světa především tiskařský lis a moderní knihkupectví. Většina nezápadní literatury před vpádem západní beletrie upadala. Dnes jsou například Salman Rushdie z Indie, Naguib Mahfouz z Egypta a Pramoedya Toer z Indonesie celosvětově známí a uznávaní autoři, srovnatelní s nejlepšími autory evropskými a americkými.

V souladu s touto historií byli spisovatelé z třetího světa jedněmi z největších propagátorů kosmopolitního multikulturalismu. Salman Rushdie popisuje svoji práci jako oslavu křížení, mísení, nečestnosti a zvrhlosti. Ghanský spisovatel Kwame Anthony Appiah věří, že kosmopolitismus doplňuje kořeny jejich kultury, spíše než by je ničil. Tyto nové inovativní způsoby udržují různorodost (diversitu) světové kultury. Rabindranath Tagore, Ghandhího předchůdce, podporoval mezinárodní obchod a spolupráci před národní izolací a bojkoty zahraničního zboží. On spatřoval genialitu indické společnosti v tom, že spočívala ve slučování kultur Západu a Východu.

Svobodný obchod a tvořivost

Přístup standardní ekonomie k obchodu dostatečně nevysvětluje, proč je kulturní globalizace tak kontroverzní a jak mohou vznikat tak rozporné pohledy na globali-

Fašistická snaha o kulturní čistotu

... Francouzi se úzce identifikují se svými filmy. Ve skutečnosti ale francouzské filmy nikdy nebyly kulturně čistým, Galským produktem. Cizinci mnoho nejznámějších „francouzských“ filmů nejen ovlivnili, ale přímo je režírovali. *La Passion de Jeane d'Arc* (1928), což je asi nejproslulejší francouzský němý film, byl režírován Dánem Carlem Dreyerem. Na francouzském filmářství zanechali významné stopy také ruští utečenci po bolševické revoluci, kteří do Francie utíkali. Přejdeme-li do éry zvuku, *L'Age d'or* (1930), *Un chien andalou* (1929), *Belle du jour* (1967) a *Le Charme discret de la bourgeoisie* (1972) jsou všechno klasické francouzské filmy režírované Španělem Luisem Buñuelem. Němec Max Ophüls režíroval čtyři ze svých nejlepších filmů ve Francii, včetně známého *Madame de...*

Vichystická fašistická propaganda během 2. světové války měla pravdu, když kritizovala kosmopolitní charakter francouzského filmu. Jeden francouzský nacista si ce přeháněl, ale v podstatě měl pravdu, když tvrdil: „80 procent všech lidí od filmu jsou Židé, 10 procent emigranti bez dokladů a 10 procent Francouzi, ovšem s marxistickými či zednářskými vazbami. A to nepočítáme herce, ze kterých je polovina cizinců – Rusové, Rumuni, Italové, Američané, Švýcaři, Belgičané. Takhle vypadá přesná statistika toho, čemu říkáme ‚francouzský‘ film.“

Je pozoruhodné, že významné prvky protekcionismu byly zavedeny až tehdy, když Francie v druhé světové válce ztratila svou národní nezávislost. Vichystická vláda zavedla kvóty na zahraniční filmy a dotace na restrukturalizaci francouzské-

ho filmového průmyslu, které sloužily také jako forma cenzury. Ve stejné době Vichystická vláda zakázala americké filmy, aby ochránila zemi před ničením kultury a pomohla francouzským výrobcům. Ještě zajímavější je skutečnost, že po osvobození Francie zachovala francouzská vláda většinu opatření týkající se filmového průmyslu přijatých fašistickým režimem. Důvodem byla opět ochrana francouzské národní identity. Francouzský systém poválečné regulace filmového průmyslu byl přímo přebrán z dob fašistické okupace – změnil se jen akcent této regulace. To jsou počátky systému, o kterém se dnes vyhláší, že chrání „národní francouzskou identitu“....

Tyler Cowen: *Creative Destruction*, str. 136-37. Přeložil Josef Šíma

zaci. Většina ekonomů se pouze úzce zaměřuje na přínosy obchodu k efektivnosti a už méně pozornosti věnuje vysvětlení, jak kultura vzniká nebo je vytvářena. Ekonomické modely nenabízejí žádné vysvětlení toho, co je podstatou lidské tvořivosti.

Klasická a neoklasická ekonomie ztotožňuje směnu a rozmach obchodních příležitostí s růstem dostupnosti zboží a služeb pro všechny národy. Pro lepší ilustraci si můžeme představit Robinsona Crusoea na pustém ostrově. Po příjezdu Pátka má Robinson přístup k většímu počtu druhů zboží a služeb. Robinson se může specializovat a vykonávat pouze činnosti, proto které se nejvíce hodí, a může produkty své práce vyměňovat s Pátkem za to, co neumí vyrobit tak efektivně. Přinejhorším bude jeho potřeba taková, jaká byla, když byl na ostrově sám. V tomto příběhu přináší obchod různorodost – v tomto případě větší výběr zboží a služeb.

Podobenství Pátka a Robinsona považují za nedostatečný model kulturní globalizace a nedostatečnou odpověď na otázku, zda trhy podpoří utopickou představu Roberta Nozicka o svobodné volbě. Příběh o Robinsonovi nevysvětluje speciální rysy kulturní a umělecké tvorby. Model především předpokládá, že Robinson a Pátek mají kompletní znalost všech jim dostupných alternativ. Příčiny lidské tvořivosti a její potenciální křehkost do příběhu nijak nevstupují.

V realitě je tvořivá umělecká tvorba velmi obvykle závislá na vysoce komplexní podpůrné síti. V kulturní síti zvětšuje nespočet doplňujících faktorů efektivnost všech ostatních faktorů obvykle způsobem, který nemůže žádný jednotlivec předpokládat. Obchod může také rozvrátit staré sítě nebo dovolit vzniknout novým životaschopným systémům. Obchod může především ovlivnit společenské smýšlení a pohled na svět, technologie, geografickou koncentraci produkce a stupeň zájmu zákazníka na kvalitě.

Tyto čtyři faktory vnímám jako živnou půdu pro anti-globalizační argumenty, a proto si zaslouží speciální pozornost. V každém případě se ve své knize zaměřuji na to, jak může obchod poškodit tvořivost, a převádím anti-globalizační polemiky do mnohem systematictější podoby. Následně hodnotím platnost argumentů na základě empirických důkazů. Při výběrů empirických důkazů jsem věnoval zvláštní pozornost oblastem, kde je kritika globalizace nejsilnější, jako je kinematografie a ručně tkané látky.

Moje pojetí kultury a obchodu se liší od pojetí „kritické teorie“. Literatury s tématem „kritické teorie“ existuje spousta a obsahuje různé pohledy založené mimo jiné na Marxismu, strukturalismu a postmodernismu. Bourdieu, Gramsci a Canclini – i oni sami odlišují produkty globalizované intelektuální kultury – vše tedy nelze redukovat pouze na jeden společný jmenovatel. Je tu nicméně jedna společná odlišnost mezi mým přístupem a těmito alternativními přístupy. Pokládám kulturu za věc in-

dividuální volby, která probíhá v kontextu volby prostředků k dosahování cílů.

Rozdíl v metodách je mnohem podstatnější, než se často připouští. „Kritičtí teoretici“ rádi vykreslují ekonomy jako ty, kteří předpokládají, že jednotlivci jsou „atomističtí“ či „autonomní“, zatímco „kritičtí teoretici“ pracují s modely sociálně determinovaného rozhodování. Ve skutečnosti však ekonomický přístup připouští a dokonce zdůrazňuje, že jednotlivci se může setkat se společenskými tlaky při výběru mezi kulturami. Podle ekonomického přístupu nejsou rozhodnutí nikdy svobodná ve smyslu úplné neomezenosti. Nicméně omezení fungují spíše skrze individuální volbu než přes makroekonomické kategorie, jako jsou společenská třída, rasa, pohlaví nebo moc. Ústřední roli v kritické teoretické literatuře, která se zabývá kulturou a globalizací, hrají koncepty nadvlády a falešného vědomí. Uvidíme ale, že nejdůležitější argument proti globalizaci lze shrnout do příběhu o tom, jak individuální volba v kontextu nedokonalých trhů může minout svůj cíl.

Co globalizace přinese?

Mé závěry ohledně globalizované kultury lze shrnout následovně:

Za prvé, koncept kulturní diversity má rozmanitý a někdy rozporuplný význam.

Odlišné druhy diversity se často pohybují opačným směrem. Například diversity uvnitř společnosti se vztahuje k bohatosti výběru v této společnosti, zatímco diversity mezi společnostmi vypovídá o tom, jaký je rozdíl mezi výběrem alternativ v jednotlivých společnostech. Když je nějaké nové umělecké dílo prodáno jednou společností druhé, pak se různorodost (diversita) uvnitř společnosti zvyšuje (spotřebitelé mají větší výběr), ale různorodost mezi dvěma společnostmi klesá (dvě kultury se stávají podobnější). Spor není o to, zda je více či méně různorodosti jako takové, ale spíše o to, jaký druh různorodosti globalizace přinese. Globalizace má tendenci podporovat různorodost uvnitř společnosti, a různorodost v čase, ale naopak potlačuje diversity mezi kulturami.

Diversity v čase se týká toho, jak se mění společnost v čase. Pokud je diversity hodnotou obecně, můžeme být zlákáni k závěru, že diversity v čase je hodnotou rovněž. Existuje mnoho obránců diversity, kteří neschvalují zánik kultur a k diversity v čase vyjadřují bezvýhradný odpor.

Operativní diversity – skutečná schopnost využívat různorodosti světa – se liší od *objektivní diversity*. Globalizace má silnější důkazy o tom, co bylo, než o tom, co bude. Trhy šíří rozmanité produkty do světa velmi efektivně, dokonce i tehdy, když mezi-kulturní kontakty ničí domácí tvůrčí prostředí.

Za druhé, kulturní homogenizace a heterogenizace nejsou alternativami či substituty, ale mají tendenci působit společně. Růst velikosti trhu nutí heterogenizující a homogenizující mechanismy působit

společně. Některé části trhu se stávají homogennější, zatímco současně jiné části trhu se stávají odlišnějšími. Mimoto, určitý stupeň vnitřní homogenity může být potřebný k podpoře další diferenciaci. Částečná homogenizace často vytváří podmínky nutné pro rozkvet diversity na *mikroúrovni*.

Spojení mezi heterogenizací a homogenizací můžeme nejsnadněji vidět v říši jídla. Restaurační řetězce mají zvyšující se podíl na amerických i celosvětových prodejích a v tomto smyslu trh přináší větší homogenitu. Současně ale růst stravování mimo domov vede k rozmachu všech druhů kuchyní, ať je to rychlé občerstvení, *foie gras*, nebo *Thai mee krob*. Americká předměstí a města nabízejí širokou paletu asijských, jihoamerických, afrických a evropských jídel, rovněž i smíšené kuchyně. Více i méně kulturní forma stravování se zdají být komplementy. Paříž a Hongkong, obě centra těch nejvybranějších kuchyní, mají také zároveň ty nejvytíženější prodejny rychlého občerstvení Pizza Hut.

Za třetí, největší kulturní úspěchy v minulosti byly vždy založeny na náhodném mixu mezi-kulturní spolupráce a izolace. Úspěšně kulturní systémy kombinují vnitřní jedinečnost s otevřeností, tak aby podpořily vnější vlivy. Je to mix. Důležité je, že ani otevřenost ani izolace nejsou vhodné či nevhodné samy o sobě. Claude Levi-Strauss k tomuto poznamenal, že: „diversita je spíše funkcí vzájemných vztahů mezi různými skupinami než jejich vzájemné izolace“.

Za čtvrté, globalizovaný svět, i když zničící nebo změní mnoho kultur, zajistí zároveň podporu pro inovaci a tvůrčí lidskou energii.

Argumenty pro a proti globalizaci se vztahují k rozdílným etickým hodnotám a nemůže být vědecky rozhodnuto, které z nich jsou pravdivé. Můžeme však vidět to, že většina argumentů proti globalizaci není založena na diversity jako takové. Globalizace nám přináší mnoho podob diversity, třebaže ne všechny. Při bližším zkoumání zjišťujeme, že většina kritiků globalizace ve skutečnosti pouze nemá ráda jednotlivé kulturní trendy často spojené s moderností a komerčností. Oni používají diversity pro pojmenování jednotlivosti často proti-americké povahy. Ti, kdo si cení svobody volby z široké nabídky možností a odmítají partikularismus, se mohou těšit na přísliby globální kultury.

Výňatek z nejnovější knihy Tylera Cowena Creative Destruction: How Globalization Is Changing the World's Cultures (Princeton University Press, 2002) přeložil Jaroslav Schejbal. Tyler Cowen je profesorem ekonomie na George Mason University, kde také stojí v čele Mercatus Center a James Buchanan Center for Political Economy. Profesor Cowen je také přispěvatelem blogu www.marginalrevolution.com

Hayek však túto myšlienku odmieta a tak sa niet čo čudovať, že bez pevných základov niet v jeho svojráznej filozofii ani pevných záverov. Hayek tak píše, že „obmedziť pracovný čas je úplne zlučiteľné so zachovaním konkurencie“ a je jedným z legitímnych úloh štátu pri regulovaní trhových procesov. „Jedinou otázkou je, či sú v danom konkrétnom prípade získané výhody väčšie než vzniknuté spoločenské náklady.“ Ktovie na koho stranu by sa Hayek pridal napríklad v našich nedávnych sporoch týkajúcich sa Zákonníka práce, isté však je, že skutočným liberálom by jeho názory žiadnu radosť nerobili. Obmedzovanie pracovného času je pre akéhokoľvek liberála hodného tohto označenia neprípustným zásahom do zmluvnej slobody zamestnanca a zamestnávateľa. Nie je otázkou miery, ale princípu. Popri všetkých principiálnych výhradách však obhajovanie takéhoto zásahu do zmluvnej slobody vychádza z úplne chybného poňmania príčin a dôsledkov.

Skracovanie pracovného času v minulosti nenastalo v dôsledku takýchto „sociálnych zákonov“, ale v dôsledku zvyšujúcej sa produktivity práce umožňujúcej vyrobiť viac za kratší čas. Pracovný čas klesal bez ohľadu na takéto zákonodarstvo - a naopak existencia podobných zákonov v dávnejšej minulosti by spôsobila jediné - ľudia by umreli od hladu, pretože by v rámci takýchto obmedzení nedokázali vyprodukovať dosť na to, aby prežili.

Problémy, ktorých riešenie v dôsledku zlyhania trhových mechanizmov Hayek zveruje do rúk vlády však týmto príkladom zďaleka nekonečia. V inom svojom diele (Právo, zákonodarstvo a sloboda) Hayek píše, že „v rozvinutej spoločnosti by vláda mala využívať svoju právomoc vyberať dane na zabezpečenie služieb, ktoré z rôznych dôvodov nie sú alebo nemôžu byť poskytované na voľnom trhu.“ Podľa Hayeka tak čokoľvek, čo nie je dostupné na trhu môže a dokonca má byť zabezpečované v režii štátu: „zabezpečovanie ochrany pred násilím, prírodnými katastrofami, financovanie školstva a vedy, poskytovanie takých verejných inštitúcií akými sú divadlá a športové ihriská, územné plánovanie, štandardy kvality, udržiavanie prírodných rezervácií, kultúrnych pamiatok...“ (Dĺžka tohto zoznamu viedla profesora Hoppeho ku konštatovaniu, že jediným rozdielom medzi Hayekom a moderným sociálnym demokratom je odlišný názor na fungovanie poštovej služby - Hayek tvrdí, že by predsa len mala byť sprivatizovaná).

Všetky uvádzané statky a služby však v minulosti trh dokázal zabezpečiť a štát dnes a denne dokazuje svoju neefektívnosť pri ich poskytovaní. Navyiac zo skutočnosti, že tovar alebo služba nie sú dostupné na trhu nijako nevyplýva záver, že musia byť poskytované štátom. Štát totiž nie je rajská záhrada, kde sa zázrakom tieto tovary a služby zjavia - musia byť vyprodukované rovnako ako v súkromnom sektore. Zdroje na ich produkciu získava štát od daňových poplatníkov proti ich vôli násilným spôsobom. Keby však daňoví poplatníci skutočne mali

záujem získať štátom produkované tovary a služby, začali by ich sami vyrábať. Ak sa tak nestalo, reálny dopyt po nich neexistuje a existencia nekonečného množstva potenciálnych ľudských potrieb predsa nemôže byť kritériom pre zdôvodňovanie úlohy štátu v ekonomike.

Hayekovo vlašný vzťah k slobode možno dokumentovať aj na jeho hodnotení daňovej či brannej povinnosti. Tieto exemplárne príklady štátnych zásahov do vlastníckeho práva v prvom prípade a osobnej slobody v prípade druhom nepredstavujú pre Hayeka žiadny problém. Podľa neho tieto zásahy nemajú donucovací charakter v prípade, že sú predvídateľné a stanovené vo forme všeobecných, vopred známych pravidiel, ktoré môžu jednotlivci zohľadniť vo svojich budúcich plánoch a prispôsobiť sa im. „Vo chvíli, keď sa vedomie nevyhnutnosti platí dane stane základom mojich budúcich plánov a keď sa obdobie brannej služby stane predvídateľnou časťou mojej kariéry, môžem stále sledovať svoje vytyčené životné plány a zostávam aj naďalej nezávislý od vôle iných ľudí tak, ako človek žijúci v spoločnosti môže byť nezávislý“ (t.j. slobodný) - píše Hayek. Niet sa čo diviť, že na základe takýchto predstáv o „slobode“ si tunajší Hayekovi apologeti osvojili koncept rovnej dane s takým entuziazmom. Jediné, čo by v zmysle jeho vlastnej definície bolo pri daňovej reforme pre Hayeka dôležité je, aby daň platila pre všetkých rovnako a bez výnimiek a bola vopred známa... A branná služba aby platila rovnako pre všetkých... Pre skutočného liberála je však rozhodujúca výška daňového zaťaženia u každého jednotlivca a liberál hodný svojho označenia preto víta každú daňovú úľavu, výnimku a nejasnosť - umožňuje totiž daňovníkom zachovať si viac legitímne nadobudnutého majetku...

Hoci vo výpočte Hayekových chýb a omylov by bolo možné pokračovať ešte dlho, na záver je však potrebné spomenúť ešte aspoň jeden zásadný problém. Týka sa Hayeka ako filozofa, spoločenského vedca a autora unikátneho konceptu „spontánneho poriadku“ spoločenských inštitúcií, ktoré sú výsledkom „spontánneho vývoja“, slovami Hayeka výsledkom „ľudského konania, nie však ľudského zámeru“ („of human action, but not of human design“ - fráza, ktorú s obľubou opakuje napríklad Václav Klaus). Hayek vo svojej kritike všetkých sociálnoinžinierskych a socialistickej plánovačov zašiel príďaleko: „ak máme rozumieť našej civilizácii, je potrebné si uvedomiť, že vytvorený poriadok nebol výsledkom ľudského plánu či zámeru, ale vznikol spontánne. Vyvstal z nezamýšľaného prijatia istých tradičných, najmä mravných praktík, z ktorých mnohé ľudia príliš v láske nemajú, ktorých význam obvykle nechápajú, ktorých oprávnenosť nedokážu preukázať, ktoré sa však dosť rýchlo rozšírili prostredníctvom evolučného výberu - pomerného nárastu populácie a bohatstva tých skupín, ktoré sa nimi zhodou okolností riadili“ píše Hayek vo svojom poslednom diele Osudná domýšľavosť.

TERRA LIBERA

je vydávaná spoločnosťou TERRA LIBERA.

Kontaktná adresa:

TL, c/o Liberálny inštitút,
Spálená 51, 110 00 Praha 1
E-mail: TL@libinst.cz

Její vydávání není povoleno ani schváleno žádnou státní institucí.

On-line archív
TERRA LIBERA

z let 2000 - 2004
dostupný na stránkách

www.libinst.cz

Podľa Hayeka je teda ľudská civilizácia výsledkom akejsi spontánnej adaptácie pravidiel, ktoré sa postupom času ukázali ako najvhodnejšie a najefektívnejšie pri regulácii medziľudských vzťahov. Ťažko povedať, či táto spoločenská obdoba biologickej evolúcie organizmov vyplývala práve z Hayekovho celoživotného záujmu o biológiu, negatívneho vplyvu jeho učiteľa Friedricha von Wiesera či neskoršieho zblíženia s Karлом Popperom. Isté však je, že táto zrejme najoriginálnejšia Hayekova myšlienka ho vyradila z radov akýchkoľvek racionálnych spoločenských vedcov a natrvalo diskvalifikovala. Hayek totiž vykreslil človeka ako bytosť, ktorá viac menej náhodne či automaticky, metódou pokusov a omylom dospela k stále vyspelejšej spoločenskej organizácii a civilizácii. V skutočnosti je však človek racionálna bytosť vedomým konaním sledujúca svoje vopred stanovené zámery. Celý civilizačný pokrok v histórii ľudstva je výsledkom racionálneho uvedomenia si skutočnosti, že život človeka v spoločnosti, špecializácia a deľba práce a následná slobodná výmena produktov jeho práce vedie k vyššej prosperite a blahobytu ako život v izolácii či večnom konflikte s inými ľuďmi. Rešpektovanie slobody a vlastníckych práv každého jednotlivca je preto nevyhnutnou podmienkou spoločenského pokroku. Zároveň ale tento proces nie je automatický a nezvratný. Vojny a civilizačný úpadok sú rovnako výsledkom pôsobenia zhubných myšlienok a ideológií tyranov a demagógov z takýchto ideí profitujúcich na mysle ľudí. Denne prebieha tento zápas na celom svete. Práve preto sú Hayekove myšlienky ďaleko nebezpečnejšie než sa na prvý pohľad môže zdať. Hayekova spontánna evolúcia neumožňuje totiž racionálne rozlišovať medzi rôznymi často protichodnými myšlienkami. Veď napokon aj komunizmus bol v istom období výsledkom „spontánneho vývoja“...

Matúš Petrík, právnik, Inštitút pre slobodnú spoločnosť